

УДК 347.771

О.О. ПАНАСЮК, Київський університет імені Тараса Шевченка

ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Ключові слова: авторські права, форми захисту, самозахист

Процес дослідження генези цивілістичних поглядів на поняття та форми захисту авторських прав призводить до необхідності їх більш чіткого та зрозумілого визначення. Внаслідок порушення авторського права у особи, яка є власником таких прав, виникає право на захист.

При реалізації права на захист заінтересована особа в межах, встановлених законом, самостійно обирає форми, за допомогою яких вона прагне захистити свої порушені права. Однак, поняття «форми захисту суб'єктивного авторського права» належної уваги у науці цивільного права не знайшло. Разом із тим, слід вказати, що питання захисту було об'єктом наукової уваги М.А. Гурвич, Д.М. Чечот, В.П. Грібанов, Ю.К. Толстой та ін.

В основу методології дослідження вчення захисту прав, у тому числі авторських прав, слід покласти загальні галузеві положення, розроблені О.В. Дзєрою, Ю.Д. Притикою, І.В. Венедіктовою, О. Мельник, О. Підпригорою, О. Розгон, Г. Тимченко, О. Святоцьким, Р. Шишкою та ін.

Захист авторських прав також був об'єктом окремих спеціальних досліджень [1], у т.ч. в межах інших галузей права [2]. Оскільки форми захисту авторських прав вимагають спеціальною уваги та, відповідно, спеціального підходу до їх регулювання, то висновки, зроблені вказаними вченими, слід покласти у основу дослідження. Відповідно, це визначає

основну мету цієї статті – використовуючи метод типологізації, сформувати загальні підходи до визначення змісту форми захисту авторських прав як спеціального об'єкту правового регулювання.

Новизна такого підходу полягає у застосуванні загальної методології до спеціальних об'єктів правового регулювання – авторських прав та їх захисту. Як результат такого підходу з'являється можливість встановлення зв'язків між окремими *способами* захисту та за рахунок цього розширення вчення про захист порушених суб'єктивних прав, що має міжгалузеве та спеціально галузеве значення.

Поняття «захист» займає одне із найважливіших місць у понятійному апараті цивільного права. Це не є випадковим, оскільки процес реалізації цивільних права повинен надати носію суб'єктивного права використати можливості визначені нормою цивільного права незважаючи на будь-які перешкоди та протидію з боку інших осіб.

У теорії цивільного права прийнято стверджувати, що через забезпечення захисту виявляється охоронна функція цивільного права [3, с.132]. По відношенню до авторських прав є підстави говорити про те, що захист є самостійним напрямком реалізації охоронної функції цивільного права.

У науці цивільного права під цивільно-правовим захистом розуміють систему активних заходів, які застосовуються суб'єктом цивільного права, компетентними державними чи іншими органами, спрямовану на усунення порушень цивільного права чи інтересу, покладення виконання обов'язку з відновлення порушеного права на порушника [4, с.176].

При визначенні захисту авторських прав існує декілька підходів. Можна використати загальний підхід – як до захисту прав інтелектуальної власності. Так, І.В. Венедіктова підтримує загальну думку щодо визначення поняття захисту права інтелектуальної власності

і розуміє його, як систему правових засобів, які вживаються спеціально уповноваженими на це державними органами (органи виконавчої влади, адміністративні органи, суди) для захисту суб'єктивних прав на об'єкти інтелектуальної власності [5, с.25].

Під захистом авторських прав деякі вчені розуміють не тільки передбачені законом способи *припинення* їх порушення та *застосування* юридичної відповідальності до порушників, але й заходи з *визнання* авторських прав.

Зміст такого підходу до визначення захисту є більш широким, тому його слід вважати спеціальним.

Фактично традиційним у правовій науці є поділ захисту на юрисдикційну та неюрисдикційну. Критерієм поділу цих форм є суб'єкт, який здійснює дії щодо захисту порушених прав.

Практика застосування норм цивільного права та інших галузей права свідчить про використання обох форм захисту. При цьому слід виходити з того, що основний зміст юрисдикційної форми захисту складає діяльність спеціальних суб'єктів (державних та/або недержавних органів) [6, с.76–77]. У юрисдикційну форму об'єднуються загальний (судовий) та спеціальний (позасудовий) захист.

Дії носіїв суб'єктивних авторських прав спрямовані на визнання наданих правовими нормами можливостей, припинення порушень у реалізації вказаних можливостей та застосування негативних наслідків по відношенню до порушників без звернення до спеціальних суб'єктів визнається як неюрисдикційна форма захисту.

Завдяки співвідношенню понять «юрисдикційна форма» та «неюрисдикційна форма» захисту авторських прав, можна визначити поняття «самозахисту» як особливої форми захисту авторських прав.

Відповідно до ст.19 Цивільного кодексу України (далі – ЦК), самозахистом є застосу-

вання особою заходів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. При цьому протидію можна визначити як, дію, що вчиняється на противагу іншій дії [6, с.20].

В ч.2 ст.19 ЦК визначені критерії, за якими певна дія, може належати до форми самозахисту. Така дія, яка реалізує самозахист, повинна відповідати: змісту порушеного права, характеру дії, якою порушене право, наслідкам, спричиненим порушенням права.

На практиці до цих положень досить часто додається й такий фактор, як особа порушника. Включення до змісту ст.19 ЦК такого критерію поклато би на суб'єкта самозахисту певну соціальну відповідальність, що відповідає розвитку гуманістичних засад права взагалі та цивільного права зокрема.

Та сама стаття визначає три підстави застосування самозахисту. Ними є не лише *протиправні посягання і порушення* власних прав особи, але й *порушення прав інших осіб*, коло яких не обмежується законом. Наприклад, ч.1 ст.154 Сімейного кодексу України встановлює, що батьки мають право на самозахист своєї дитини, неповнолітніх дочки та сина.

Відповідно до частини другої п.1 ст.19 ЦК способами, які включаються до форми *самозахисту* цивільних прав (відповідно авторських прав), можуть бути *будь-які дії*, які не заборонені *законом* та не суперечать *моральним засадам* суспільства.

Наразі таке формулювання викликає певне протиставлення «закону» та «моралі». Проте, воно надає додаткові можливості для захисту суб'єктивних авторських прав за рахунок дії моральних засад, наприклад, у випадках відсутності правових норм.

Способи самозахисту можуть бути обрані самою особою, а також можуть бути визначені в авторському договорі, законі або в інших нормативно-правових актах.

У залежності від часу застосування їх класифікують на два види: *превентивні* та *оперативні* [7, с.25]. Різницю між ним складає мета та факт порушення авторського права.

Особливістю зазначеної групи способів самозахисту є те, що вони повинні визначитися в договорі (крім законодавчого закріплення). Превентивним способом самозахисту є, наприклад, контроль спадкоємців за діями виконавця заповіту по відношенню до авторських прав (ст.1292 ЦК) [1, с.35]. Так, у якості способу оперативного способу самозахисту ст.615 ЦК дозволяє кредитору в разі порушення зобов'язання боржником, за умови попереднього закріплення у договорі або визначення у законі частково або в повному обсязі відмовитися від цього зобов'язання.

Таким чином, особа, авторські права якої були порушені, має можливість припинити неправомірне посягання та відновити своє порушене право.

Особливим способом самозахисту є *притримання*. Цей спосіб не може вважатися ані превентивним, ані оперативним самозахистом. Кредитор має право притримати майно боржника (об'єкти інтелектуальної власності) лише якщо зобов'язання не виконується, і таке невиконання вже слід розглядати як порушення права кредитора.

Разом із тим, оскільки строк притримання неможливо передбачити наперед, то логічно що такий спосіб самозахисту не можна вважати оперативним [8, с.139].

Стаття 594 ЦК право притримання визначає як *можливість* кредитора, який правомірно володіє річчю – об'єктом інтелектуальної власності, що підлягає передачі боржникові або особі, вказаній боржником, у разі невиконання ним у строк зобов'язання щодо оплати цієї речі або відшкодування кредитором пов'язаних з нею витрат та інших збитків, притримати (у т.ч. залишати) її у себе до виконання боржником зобов'язання.

Специфіка притримання полягає в тому, що це єдиний спосіб забезпечення виконання зобов'язань, який виникає безпосередньо із закону і не потребує передбачення можливості притримання в договорі.

Оскільки кредитор притримує річ у себе, то в нього виникає і певний обсяг обов'язків щодо неї. Так, кредитор, який притримує річ (об'єкти інтелектуальної власності) у себе, зобов'язаний негайно повідомити про це боржника; кредитор відповідає за втрату, псування або пошкодження речі, яку він притримує в себе, якщо втрата, псування або пошкодження сталися з його вини; кредитор не має права користуватися річчю, яку він притримує у себе.

Відповідно до ст.596 ЦК, до кредитора, який притримує у себе річ (об'єкти інтелектуальної власності) боржника, не переходить право власності на неї.

Підсумовуючи вищевикладене, право особи на самозахист можна визначити як *можливість*, у разі порушення авторського права або виникнення реального ризику такого порушення застосувати *доцільну* та *адекватну* (відповідну) протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства.

Доцільність та адекватність, як оціночні категорії та характеристики протидії, уособлюють в собі позитивні та негативні властивості, баланс між якими повинен бути забезпечений правовими засобами.

Крім вказаних вище визначаються *процесуальні форми захисту*. Так, у науковій літературі можна вказівку на процесуальні форми, у яких вирішуються юридичні спори. Такі форми передбачають певну процедуру (порядок) реалізації зацікавленими особами права на захист і судовими органами – юрисдикційних повноважень. Цим пояснюється наявність цивілістичних, кримінально-правових та адміністративно-правових форм захисту і процедур [4, с.7]. Дана обставина народжує по-

требу у механізмах так званої *кумуляції* дії відповідних норм різної галузевої належності.

Вибір форми захисту прав та конкретного способу захисту з урахуванням усіх обставин залежать як від змісту суб'єктивного авторського права, яке підлягає захисту, так і від ступеня небезпеки такого порушення. Зв'язок цих факторів впливу на застосування конкретної форми захисту є безпосереднім. Проте, питома вага у впливі різна. Це пояснюється, насамперед, різним значенням даних факторів у реалізації інтересів носія авторських прав.

Специфіка окремих способів захисту авторських прав, викладена вище дає підстави поставити питання про поняття форми захисту авторських прав. Сутнісною ознакою поняття «форма захисту» є здатність відображення інтеграції певних окремих способів захисту у умовно уособленому явищі.

Таким чином, під формою захисту авторських прав слід розуміти – сукупність узгоджених спільної метою, волею або іншими обставинами дій відповідного уповноваженого суб'єкта, які складають її зміст та визначають порядок (процедуру) захисту авторських прав.

При удосконаленні вчення захисту, який надається інтелектуальній власності (авторським правам) законами України, слід виходити із тієї обставини, належний захист (у т.ч. можливість обрання ефективної форми захисту) сприяє збільшенню кількості винаходів і раціоналізаторських пропозицій, росту інвестицій, розвитку науково-дослідної діяльності, що приводить до технічного прогресу [2, с.12], сприяє творчості у будь-яких інших формах.

Саме ця обставина формує потребу у перманентному розвитку як вчення про форми захисту так і відповідного законодавства (як пропонується до рівня міжгалузевого правового інституту [9, с.24]).

Пошуку ефективного застосування окремої форми, заснований на фундаментальному дослідженні особливостей певної форми та ви-

вченні можливостей поєднання різних форм, окремих способів захисту в межах форми та/або окремих способів різних форм захисту складає зміст проблеми, яка посідає одне із центральних місць у забезпеченні захисту авторських прав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваль А. Актуальні проблеми захисту інтелектуальної власності / А. Коваль // Юридичний журнал. – 2006. – № 7. – С. 33–37.
2. Ніколаюк С. І. Протидія злочинам у сфері інтелектуальної власності : наук.-практ. посіб. / С. І. Ніколаюк, Д. Й. Никифорчук, Р. П. Томма, В. І. Барко. – К. : КНТ, 2006. – 192 с.
3. Майданик Р. А. Цивільне право: Загальна частина / Майданик Р. А.– К. : Алерта, 2012– . – Т. 1. Вступ у цивільне право. – 2012. – 472 с.
4. Цивільне право України: Загальна частина: підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
5. Венедіктова І. В. Цивільно-правовий захист та охорона авторського права / І. В. Венедіктова, О. В. Розгон // Форум права. – 2007. – № 2. – С. 24–29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-2/07vivoap.pdf>.
6. Мельник О. М. Проблеми охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні : монографія / О. М. Мельник. – Х., 2002. – 193 с.
7. Сергеев А. П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации / А. П. Сергеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Велби, 2004. – 117 с.
8. Левіцький Є. В. Притримання як спосіб самозахисту в Цивільному праві / Є. В. Левіцький // тези доповідей III Міжнародна цивільно-науков. конф. студентів та аспірантів (м. Одеса, 4–5 квітня 2008 р.). – Одеса, 2008. – С. 139–140.

9. Тимченко Г. Способи та процесуальні форми захисту цивільних прав: автореф. дис. ... кандидата юрид. наук / Г. Тимченко – Х. : НЮАУ імені Ярослава Мудрого, 2002. – 31 с.

Панасюк О. О. Поняття та класифікація форм захисту авторських прав / О. О. Панасюк // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 758–762 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13poozap.pdf>

На підставі аналізу окремих способів захисту зроблений висновок про можливість їх поєднання у окремі групи. Окрема інтегрована група способів захисту отримала назву форму захисту. Форми захисту авторських прав автор пропонує розрізняти за метою, суб'єктом волевиявлення та іншими критеріями. Умовою ефективного захисту авторських прав є вирішення завдання поєднання різних форм захисту окремих способів захисту в межах форми та/або різних форм захисту

Панасюк О.О. Понятие и классификация форм защиты авторских прав

На основе анализа отдельных способов защиты сделан вывод о возможности их группировки. Отдельная интегрированная группа способов защиты получила наименование формы защиты. Формы защиты авторских прав автор предлагает отличать по цели, субъекту волеизъявления и другим критериям. Условием эффективной защиты является соединение различных форм защиты, отдельных способов защиты одной формы и/или способов разных форм защиты.

Panasjuk O.O. Definition and Classification of Forms of Copyright Protection

On the grounds of the analysis of certain remedies it was established the possibility of their combination in a separate group. The separate integrated group of remedies was defined as «a form of protection». The author proposes differentiate the forms of copyright protection by the criteria of purpose, subject willingness etc. The condition of the effective copyright protection is resolving the task of a combination of different forms of protection.

Форум права